Gurabâ, II/11, Nisan 2009, s. [77-80]

م. قمالك آلقيشلادیغی سوز :

"دین یوق ملیت وار !"

یوسف حنیف

بسم الله الرحمن الرحیم

وصلی الله علی سیدنا ومولانا محمد وعلی آله وصحبه وسلم

اولا نه‌دن "م. كمال" دكل ده "م. قمال" دیدیكیمزی رایضاح ایده لیم. دها طوغریسی عشاغی جمال غرندا ایضاح ایتسك:

"[اونك] صوك قارت ویزیتینده (قمال آتاتورك) آدی یازیلیدر. [...] [اونك] حقنده چیقان برچوق كتابده "كمال آتاتورك" یازیلدیغی حالده، اونك صوك آدی "قمال آتاتورك" اولارق تاریخه كچمشدر. حتی آنقره‌ده كی سیّاصال بیلكیلر فاكولته‌سنك طیش دیوارینده‌كی بر وجیزه‌سنك آلتینده ده "قمال" آدی اوقونمقده‌در. [...]

"تورك دیلینك ساده‌لشمه‌سینه، اوزلشمه‌سینه، یابانجی سوزلردن آرینمه‌سینه اُونَه‌م ویریلدیكی كونلرده ایدی. "كمال"ك عربجه اولدیغی و تركجه ده "قمال" دیه بر سوز بولندیغی ایلری سوروملش.[1] آتاتورك ده بو كوروشی اویغون بولارق كمال یرینه قمال دیه یازماغه باشلامش. بزم بوندن خبریمز یوق. ینه اونی مصطفی كمال دیه بیلیورز. مستخدم آره سینده پولیسلكدن امكلی اولمش كمال آدلی بر ده سفره جی واردی. عسكرلیكنی كوشكده خدمت ایده رك یاپیوردی. بر آقشام سفره سینده اوچ قدح ایچكیدن صوكره آتاتورك بیزه دونه‌رك شاقه شكلینده:

"-"دنیاده نه قدر كمال وارسه هپسی اشكدر..." دیدی.

" سفره جی كمال شاشال‌دی. نه دیه جكینی بیله مه دی. طوپارلندی. دیلی طوطولمش كبیدی. طوداقلری دتره یوردی. كوزلرینی آتاتورك یوزیندن آیره مایوردی. [...]

"-"ها آكلادم. سن بكا باقیورسوك. سن ده كمالسك دیمك ایسته یورسك. بن آرتق قمال اولدم. كمالّر باشینك چاره‌سینه باقسون..." دیدی.

" آتاتورككك صوك قارت ویزیتینده " قمال آتاتورك" یازیلیدی و بو قارت ویزیت، اولومنه دك دكیشمه‌دی."[2]

بناءعلیه م. قماله اصرارله "م. كمال" دینلر اونه طولایلی اولارق --كندی وجیز افاده‌سی ایله- "اشك" ده‌مش اولورلر. طولایسیله ده 5816یه چاریلمه‌یی حق ایدرلر... نعوذبالله!

كله‌لیم موضوعه.

جان دوندارك "مصطفی" آدلی فیلمیله بیرلیكده توركیه، دین، دها طوغریسی اسلام علیهداری م. قمالی یكیدن كشف ایتدی. بو، آمریقانك یكیدن كشفی كبی بر شیئدی. زیرا م. قمالك اسلامه دائر منفی كوروشلری

[1] ٢٩ شوال ١٣٥٣ده (4 شوبات 1935) آناطولی آژانسیكدن بر خبر انتشار ایدلر: "استخباراتیمزه نظرًا، آتاتورك طاشیدغی قمال آدی عربجه بر كلمه اولمادیغی كبی عربجه كمال كلمه سنك دلالة ایتدیكی معناده ده دكیلدر. آتاتورك شافظه ایدیلن اوز آدی، توركجه اوردو و قلعه معناسینه اولان قمالدر." (نقل ایدن مته طونجآی، *التشریل تاریخ یازیلاری* [*Eleştirel Tarih Yazıları*]، لیبرته [Liberte] نشر.، آنقره، ١٤٢٦ [2005]، ١٣٣.ص.٢. حاشیه)، ك.ح..

[2] جمال غرندی، آتاتورككك عشاغی ایدم [*Atatürk'üin Uşağı İdim*]، حریت یایلری ، ١٣٩٣ (1973)، ٣٥ و ٣٩.ص.. كذا آدیرنه میموئو (*saylavı!*) شرف عیكرنك ١٣٥٥ده (1936) نشرایتدیكی *قمالیزم* [*Kamâlizm*] نام بر قرالاش سینده اولدیغی كبی (معلم احمد حالید كتاب اوی نشر.، استانبول) بو اسم ایله كتابلر ده نشرایدلمشدر.

→ Osmanlıca dizilen bölümün sahife numarası.

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

اوته دن بری بیلینییوردی.[3] فقد ایی کوتی مسلمان اولان بو ملّته م. قمالی بو چهره سی ایله طانیتمق مصلحته موافق کورونما یوردی. ایشته بو دوروم، صمیمی بر قمالیست اولان جان دونداری اولدم اولاسی قیجیك ایتمیشدر. جان، م. قمالی، کرچکده صاحب اولدوغی ماتریالیست و داروینیست کوروشلری صقلایارق خوصوصیله ملّی مجادله زمانده تقطیق ایجابی بوروندوغی دیندار کیسویه[4] استناداً مسلمان، دینه و مقدساته حورمتکار بیری اولا رق کوسترمه مرائیلیکنه قارشی بیللرجه مجادله ایتمش و حالا ایتمکده اولان بیریدر. شو سوزلر، مذکور فیلمی ایله ایلکیلی عائیشة آرمانه ویردیکی ملاقاتدن:

"بعضیلری ده " آطاترك بر دین آدامیدی آصلینده" دییور. اویله بر آطاترك آنلاتیورلرکه، اُلرینی دعایه آچمیش، سورکلی دینیکده، ایمانیکده. کنه یا. **بوتون حیاتی دینله مجادله ایله کچمش بر انسان.**"[5]

"باشقا بر مجادله وار آطاترکك حیاتینده، بن اونو فرق ایتدم [...] آصل مجادله نه یونانلیلره نه عاصی کردلره نه ده کریجیلره قارشو ویریلییور. **آتاتورکك آصل مجادله سی، "اقتداری، کوکیوزیندن یریوزینه ایندیرمه مسئله سی."** بن بوتون مجادله سیکی طوپیکون الدن کچیردیغیمده بونو کوردم. اوستهلیك یاپمغه چالیشدیغی چوق اوزه ل بر شیئ، ساده جه تورکیه یی دکل بوتون انسانلیغی ایلکلندیریور. بوتون انسانلیغی دونوشتورو« بیله جك بر شیئدن سوز ایدییور. او صوکده یاپدیغی قونوشمه ده سویله دیکی بر شیئ وار که [...] بونو انسانلق تاریخینده سویله یه بیله جك باشقا بر لیدر بیلمه یورز. "بز الهاملریمزی کوکدن دکل، یریوزیندن آلییورز، بزیم ایلکه لریمز **کوکدن ایندیکی صانیلان کتابلرین دوغمالریله** بر طوطولمه مالیدر" دییور. بوراده ساده جه اسلام ده سوز قونوسی دکل، بوتون دینلره بر کوندرمه وار. [...] **بوتون انسانلق تاریخینده دینك تماما سیاصال و توپلومسال حیاتدن سیلینمه سیندن سوز ایدییور.**[6]

[...]

---

[3] مثلا ته طونچای، ت.ج.نده تك پارتی یونه تیمینك قورونه سی (*1923-1931*) [*T.C.'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1931-1923)*]، ۲. طبع، استانبول، جم [Cem] نشر.، ۱۴۰۹ (1989)، ۲۰۸-۲۳۰.ص.، خصوصا ۲۱۳ ص./د. حاشیه، ۲۱۹-۲۲۰.ص./۱۷. حاشیه؛ رفعت ن. بالی، "آمریقا بویك الچیسی چارلس ح. شربلك راپورو: آتاتورکك دینه باقیشی" [Amerikan Büyükelçisi Charles H. Sherrill'in Raporu: Atatürk'ün Dine Bakışı]، توپلومسال تاریخ [*Toplumsal Tarih*]، 153، شعبان شریف 1427 (ایلول 2006)، خصوصا 18-19.ص.. رفعت بالی، آمریقا سفیری چارلس ح. شربلدن "[م. قمال] ترك حلقینك اوزون زماندن بری ازیردن اوقودوغی بعض تعرّضه دعالرك کرچك معناسنی آکلادیغی زمان تیکسیه جکینی سویلر یور. [...] [م. قمال] تبت سوره شریفینی قصد ایده رك] "قوشارتن بر تورکك بویله سی بر دعایی اوقویمقدن الده ایده جکی دینی الهامی نرپا دیه ایلکی قورسترمه سنی تخیل ایده بیلیرمیسکز؟" دیدی. بو فکریتی کلیشدردیکده بن ده کیت کیدم. قرآنك تورکجه اوقونماسنی تشویق ایتمه سنك سببینك قرآنك تورکلر آراسینده قوزدن دوشمه سی اولدوغنی تجربه سنه وارییورم." شکلینده کی سوزلری نقل ایدن صانکی بن بیشم کبی پیشکن بر شکلده "آتاتورکك طُکربه ایمانك، اسلام دینینه و قرآنه صیقیلی بر لیدر اولدیغی[...]" اسباتلا [ندی]" دیه سی قاری نك ذکاسی ایله استهزا ایتمك دکیلسه نه در عجبا؟ (رفعت ن. بالی، آدی کچن مقاله، 14 ص.، مذکور مقاله بالآخره رادیقال [*Radikal*] عزته سی طرفیندن نام صحیفه اقتباس ایدیلدی، "آتاتورکله کیزلی قالمیش بر دین سویله شیسی" [Atatürk'le Gizli Kalmış Bir Din Söyleşisi]، رادیقال [*Radikal*]، 13 شعبان شریف 1427 [2 ایلول 2006]، 8.ص.، http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=197950 [23 ذی الحجه 1429/21 آرالیق 2008]).

[4] لطف الله قرمان، "آتاتورکك ایکی اوجو: تقطیق دیندارلیقله فکری آرقاپلانده پوزیتیویزمه دائر اورنك "اوقومه لر و نوتلر" [Atatürk'ün İki Ucu: Taktik Dindarlıkla Fikri Arka planda Pozitivizme Dair Örnek "Okuma"lar ve Notlar]، تورکیه کونلوغی [*Türkiye Günlüğü*] ؛ 48. عدد، 1418 (قیش-آرالیق 1997)، 23-37.ص..

[5] عائیشة آرمان، "مصطفی ده فرویدین بر یقلاشیم وار" [Mustafa'da, Freudyen Bir Yaklaşım Var]، حریت [*Hürriyet*]، 12 ذی القعده 1429 (10 تاسیع 2008)، http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=10322718&yazarid=12، تاکیدلر بکا عائد، ی.ح..

[6] اولدی اولاجاق "لوك [Locke]، کانت [Kant]، هوم [Hume]، ولتیر [Voltaire]، دوهولباخ [d'Holbach]، لامتری [La Mettrie]... و سائر "عصر تنوّر" [age of enlightenment]، فرانسز متفکرلرینك الهام قیناغی آتاتیزدی" دیه دین به جاذا

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

"مثلا [م. قمال] ديبور كه "تورکلر، اسلامی قبول ايتمه دن اول ده بيوك ملّتدی. **اسلامك قبولی، بزی ديكر مسلمان توپلوملريله بر آرايه كتيرمه يه ياردیمجی اولماديغی كبی، بيزم ملی حسله ريمزی اويوشتيردی. ملی باغلريمزی كوشتدی.**" فلمك ايچينده بو جمله وار. بز اوقولده ده باشقه يرلرده ده بونلری هيچ دويمادیق."[7]

دوغروسو بز ده دويمادیق. نه ايی ايتدك ده بونو دويوردون...

فقط شو ايشه باقين كه جان كبی بری بيله م. قمالك آلتينی اويماقله اقام ايديلدی! حتی حقينده آنقره جمهوريت باش ساوجيليغينده دعوی بيله آچيلدی![8]

آصلنده كوسته ريلن عكس العملی يرسز كورمامك لازم. يكانه ايستنادكاهی مخيّل بر شخصيت اولان بر رژيمك، بو خياله منافی هر تورلو تشبثه قارشی مقاومت كوسته رمه سی غايت طبيعيدر (كذا بو مقاومتك مذكور خيالی محافظه يه كفايت ايتمه ديكی ده...)

هرنه حال ايسه...

ايستدك كه بو يازيمزله جانك "حقلی" مجادله سينه، يعنی م. قمالی "كوكيوزيندن يريوزينه ايندیرمه" مجادله سينه اوفاق بر دستك ده بز ويره ليم. تورکيه ايش بانقاسی وقتيله *آتاتورك اوقوديغی كتابلر "اوزه ل اشارتلری، اويارياری و دوشديغی نوطلر ايله" –اسكی و يكی يازيلی تورکجه كتابلر– [Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar "Özel İşaretleri, Uyarıları ve Düştüğü Notlar İle" –Eski ve Yeni Yazılı Türkçe Kitaplar–*] نام، كوربوز توفكجينك حاضرلاديغی، م. قمالك اوقوديغی و نوطلر دوشديغی كتابلردن اقتباسلر بولونان بر ده رله مه نشر ايتدی.[9] بو اثر، م. قمالك و طولاييسيله ده تورکيه جمهوريتينك دين، تاريخ، اسلام و حضرت پيغمبر عليه الصلاة والسلام ايله ايلكيلی زعمياتينك منابعنی تثبيت آچيسيندن فوق العاده اهميتی حائزدر.

ايشته بو اثرده بولونا و م. قمالك يانينه يوره سينه نوطلر دوشديغی جالب دقت بر كتاب شو عنوانی تاشيور:

[حسن] روشنی [بارقين]، ***دين يوق مليت وار: بنم دينم بنم تورکلكمدر.***[10]

مؤلف، اتحادجيلرك مشهور تشكيلات مخصوصه سينده چاليشمش بر قولآغاسی. بالآخره مبعوثلق ده ياپمش.[11]

---

[7] عائشه آرمان، "باسباياغی بر لينچ بو... طابو نه در شيمدی آكلادم" [Basbayağı Bir Linç Bu... Tabu Nedir Şimdi Anladım]، حريت [*Hürriyet*]، 11 ذی القعده 1429 (9 تاسيم 2008)؛
http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=10316232&yazarid=12

[8] تاكيدلر بكا عائد؛ ی.ح.. بالوسيله شاس اينمكده فائده ملاحظه ايتديكم بر مسئله وار. حاد دونداز ديبوركه "[م. قمالك] تيزی آفتله [آياق] آرالرينده بر ايليشكی اساسی وار بر فيلمده ديه ن بيله چيكدی. دهشته قاپيلدم. *آتاترك دوشتاكلرينو كوز ويرن بر شيئ وارسه، آصل بو ادعالردر.*" لكن ايشه اينمكله اقام اولوندينی او دهشتانگيز ايليشكی احتماليندن، "ايپ اوجو آلدم" دينديكی و "جوق باشاريلی بر كتاب" ديه مدح ايتديكی واميق وولفانك (نورمن ايتزكويتز [Norman Itzkowitz] ايله برليكده يازديغی) *اولومسوز آتاترك* [*Ölümsüz Atatürk*] نام كتابينده بحث ايدليورا (عائشه آرمان، "مصطفی ده فرويدين بر يقلاشيم وار"). فقط اوروپاياك انكليزجه سنده سيمده! معلوم، تورکجه سينه بر كبی "دهشت ويرنجی" تفصيلاتی آلتی اوناز!: " [...] whose [Âfet'in] relationship with him [M. Kamal'la] appears to have been sexual [...]. واميق د. وولفان و نورمن ايتزكويتز، *The Immortal Atatürk: A Psychobiography*، The University of Chicago نشر، Chicago و London، 1404 (1984)، 261.ص.. بويله مهم برتفصيلاتك "آرشيرده حی باراز" حاد دونداركوزركدن قچمش اولابيله حكينه دوغروسی احتمال ورمايورم. افندی حرحالده تجاهل "عارف" ايليورا!

[9] تورکيه ايش بانقاسی كولتور نشر، آنقره، 1403 (1983).

[10] رقعه خط ايله آل يازماسی، آره نكوی، 1344 (1926).

[11] "مصطفی صورقوسو" [Mustafa' Sorgusu']، مليت [*Milliyet*]، 22 ذی الحجه 1429 (20 آرالیق 2008)؛
http://www.milliyet.com.tr/Siyaset/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1030463&Kategori=siyaset&Date=20.12.2008&b=Mustafa%20sorgusu&ver=70. حاد دونداز. "آطاتركك سيغاره سی" [Atatürk'ün Sigarası]، مليت [*Milliyet*]، 22 ذی الحجه 1429 (20 آرالیق 2008)؛
http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetay&ArticleID=1030464&AuthorID=75&Date=20.12.2008&b=Ataturkun%20sigarasi&a=Can%20Dundar&ver=83

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

مذكور اثر، مته طونچآيك پك يرينده تثبيتيله، تورکيه جمهوريتی ارکانينك مليتجيليغی دينك يرينه اقامه ايتمه غيرتلرينك بر وثيقه سی کبيدر.[12] ذاتا م. قمالك توجهينه مظهر اولماسی ده بو خصوصيتی اعتباريله در.

م. قمال کتابده کچن؛

"بزم کتاب مقدسمز؛

بيلکی يی أوته ن*، وارلغی طاشيان، سعادتی قوجاقلايان، تورکلکی يوکسلته ن و بوتون تورکلری برله شديره ن "مليتمز"در. او حالده **فلسفه مزده "دين" کلمه سينك تام مقابلی "مليت"**در. ملتنی سوه ن، ملتنی يوکسلته ن و ملتنه استناد ايده ن انسان؛ دائما قوتلی، دائما ناموسلی و دائما شرفلی بر انساندر. يوکسك بر ملتك مليتجی افرادی؛ آق کونده مسعود، قارا کونده متين و قانلی کونده قهاردر."

شکلينده کی سطرلريك کنارينا ال يازيسی و لاتين حروفيله "*Aferin*"، "*Alkışlar*" ديه نوطار دوشمش![13]

کذا 137. صحيفه ده کچن،

"هانکی ملتك عظمتی؛ تورکك عظمتی قادار تاريخك مجهول انکينلرينه اوزانمشدر؟ و اك نهايت **هانکی ملت اولورکن عزرائيلی تپه ليه رك ديرلمشدر؟**

دنياده تورك اولق قادار شرفمی وار؟

و تورك اولق قادار "دين"می وار؟...

شکلينده کی سطرلريك کنارينا ده "*Aferin, Aferin*" ديه نوطلر دوشمش!

نه يه "آفرين!" دنديغی، نه يك آلقيشلانديغی بللی اولسه کرك. جانك ديديکی کبی "**بوتون حياتی دينله مجادله ايله کچمش بر انسان**"ك مذکور سوزلری تقدير ايتمه سينده البته غريبسه نجك بر دوروم يوق.

غريبليك، بونلره کوزينی يومان، قولاقلرينی طيقايان، قماله راغما قمالجيليك ياپن زواللیلردەدر.

---

[11] حقينده تفصيلات ايچو جميل کوچاق، "پشين اپيوسيبل: تشکيلات مخصوصه می بر سوباپك اوپکيسی" [‘Mission Impossible’: Teşkilâtı Mahsusacı Bir Subayın Öyküsü]، *توپلومسال تاريخ* [*Toplumsal Tarih*]، 20 جلد، 128. عدد، جمادی الثانی-رجب شريف 1425 (آغوستوس 2004)، 26-33.ص.؛ جميل کوچاق، "ای تاريخچی، بلکه ك قدار قونوش!. بلکه سل بر تشکيلات مخصوصه اوپکيسی" [‘Ey Tarihçi, Belgen Kadar Konuş!’: Belgesel Bir Teşkilâtı Mahsusa Öyküsü]، *تاريخ و توپلوم يکی يقلاشملر* [*Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*]، 3. عدد، 1427 [بهار 2006]، 189-214 ص.؛ اندر حلواجی اوغلی، "روشنی و کتابی اوزه رينه" [Ruşeni ve Kitabı Üzerine]، *بيلم و اوتوپيا* [*Bilim ve Ütopya*]، 68. عدد، شوال-ذی القعده 1420 (شوبات 2000)، 4-7.ص..

[12] مته طونچآی، ت.ج.نده تك پارتی يونه تيمنك قورولمه سی (*1923-1931*) [*T.C.'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*]، 219-220.ص.\18. حاشيه کتابك کيش بر خلاصه سی ايچون روشنی بارفن، "دين يوق مليت وار" [Din Yok Milliyet Var]، *بيلم و اوتوپيا* [*Bilim ve Ütopya*]. 68. عدد، شوال-ذی القعده 1420 (شوبات 2000)، 8-26.ص. .

* اوقونامادی.

[13] روشنی، دين يوق مليت وار: بزم دينمز بن تورکلکمدر، اره نکوی، 1344 (1926)، 135.ص.دك نقل ايدن کورپوز د. توفکجی، آ.ك.ا.، 171.ص.، تاکيدلر بکا عائد، ی.ج.

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ